

شناسایی مولفه های اثربخشی معلمان دوره ابتدایی از دیدگاه مدیران، معاونان و معلمان مقطع ابتدایی شهرستان مشکین شهر

فریبا توحیدی^۱، شمیلا رحیمزاده^۲، اعظم رسولخانی^۳

- (۱) کارشناسی شیمی، آموزگار مقطع ابتدایی، آموزش و پرورش مشکین شهر، اردبیل، ایران، کد پرسنلی ۵۱۸۷۸۳۲۹
(۲) کارشناسی حسابداری، معاون آموزشی مقطع ابتدایی، آموزش و پرورش مشکین شهر، اردبیل، ایران، کد پرسنلی ۵۴۷۶۳۶۹۴
(۳) کارشناسی آموزش ابتدایی، معاون پرورشی مقطع ابتدایی، آموزش و پرورش مشکین شهر، اردبیل، ایران، کد پرسنلی ۵۲۱۷۵۵۰۰

چکیده

هدف پژوهش حاضر شناسایی مولفه های اثربخشی معلمان دوره ابتدایی از دیدگاه مدیران، معاونان و معلمان مقطع ابتدایی شهرستان مشکین شهر می باشد. این پژوهش به لحاظ هدف کاربردی، به لحاظ روش توصیفی پیمایشی و از نظر اجرا رویکرد پژوهش کیفی و روش پژوهش پدیدارشناسی بود. گروه هدف شامل تمامی مدیران، معاونان و معلمان دوره ابتدایی شهرستان مشکین شهر در سال تحصیلی ۱۳۹۹-۱۴۰۰ بود که ۳۲۵ نفر از آنان به روش نمونه گیری تصادفی ساده انتخاب و از طریق ابزار مصاحبه عمیق نیمه ساختاریافته در پژوهش شرکت کردند. داده ها به صورت کدگذاری و مقوله بندی تجزیه و تحلیل شدند. در مجموع، یافته ها نشان داد مولفه های اثربخشی معلمان دوره ابتدایی از دیدگاه مدیران، معاونان و معلمان مقطع ابتدایی شهرستان مشکین شهر شامل؛ ویژگی های شخصیتی، تربیت دینی اخلاقی، کاراندیشی، صلاحیت و شایستگی ها، تدریس موثر، مدیریت کارآمد کلاس و نظارت و ارزشیابی می باشد.

کلید واژه ها: معلمان اثربخش، مدیران، معاونان، معلمان، مقطع ابتدایی، مشکین شهر

۱-مقدمه

معلمان اثربخش، افرادی هستند که دستیابی به اهدافی خاص را در نظر می گیرند، خواه این اهداف توسط خود آن ها و یا دیگران (مدیران مدارس، وزارت آموزش و پرورش) تهیه و تدوین شده باشد. در نتیجه آنانی که به دنبال بررسی در مورد افزایش اثربخشی معلمان هستند، باید اهداف موردنظر معلمان را به دقت بشناسند صرف نظر از این که چنین اهدافی توسط معلمان یا دیگران تدوین شده باشد. (آلوسیوبای، ۲۰۱۶) و با درک عمیقی که نسبت به فرایند یادگیری دارد می تواند به صورت مؤثر اهداف این برنامه درسی را محقق نماید نتیجه منطقی این امر آن است که معلمان اثربخش باید دانش و مهارت های مورد نیاز جهت دستیابی به اهداف موردنظر را داشته باشند و نیز باید بتوانند آن ها را در زمان مناسب به شیوه مطلوب و مورد انتظار به کار گیرند. معلم اثربخش معلمی است که به گونه ای متناسب، اهدافی که مستقیم یا غیرمستقیم با یادگیری

¹. Alsubaie

دانش آموزان مرتبط است، را محقق می‌کند. معلمان اثربخش، کارهایشان به خوبی سازمان یافته و آماده است. یعنی از وقت خود و زمان خود به خوبی استفاده می‌کنند و می‌کوشند تا برنامه خود را از قبل تنظیم کنند، برای تغییر دادن موضوع بحث و گفتگو از لحظه‌ها استفاده می‌کنند، یعنی در کلاس فعالیت‌های متنوعی را باعث می‌شوند و هر حادثه یادگیری مقدمه و بهانه ای برای حادثه یادگیری دیگر می‌شود. این گونه معلمان از برنامه با جدول یادگیری سریع استفاده مناسب می‌کنند، یعنی، کلاس را به صورت زنده و شاد و فعال اداره می‌کنند ولی بر دانش آموزان فشاری بیش از ظرفیت آنان وارد نمی‌آورند، دانش آموزان را برای یادگیری انگیزه نکه می‌دارند یعنی، آن چنان فضای روانی را ایجاد می‌کنند که دانش آموزان نسبت به یادگیری مطالب کنجکاو و انگیزه‌ناک می‌مانند. موجباتی را فراهم می‌آورند که هرچند دانش آموزان در حال نشسته به یادگیری می‌پردازند، اما برای انجام فعالیت‌های یادگیری، هیجان و انگیزه لازم را دارا می‌باشند. معلمان اثربخش آگاه هستند، یعنی آن چنان کلاس را در اختیار دارند که گویی چشمی نیز در پشت سر دارند ولی دانش آموزان احساس نمی‌کنند که تحت کنترل یا فشار معلم هستند و دیگر این که دانش آموزان را تشویق به انجام دادن فعالیت‌هایی می‌کنند که مکمل فعالیت‌های قبلی است، یعنی هر مطلب جدید را چنان مطرح می‌سازند که با موضوع قبلی در ارتباط و تکمیل کننده موضوع قبلی است (کیبل، ۲۰۱۶). از اینرو امروزه سیاستمداران پژوهشگران و متصدیان بر این امر صحه گذاشته اند که به موازات تلاشی که برای تأثیر برنامه درسی بر عملکرد دانش آموزان صورت می‌گیرد باید به دنبال شناسایی ویژگی‌ها شاخص‌ها استانداردها و... معلم اثر بخش نیز باشیم (هیگینز و پارسونز، ۲۰۰۹). توجه به تربیت معلم اثربخش یک فرایند در حال پیشرفت بوده که نیازمند سرمایه گذاری قابل توجهی است (یونسکو، ۲۰۱۶). به طوری که بسیاری از کشورها به منظور بهبود کیفیت آموزشی مهمترین اقدام آموزش و پرورش خود را بر تربیت معلم اثربخش قرار داده اند اما چگونگی تربیت معلم اثربخش موضوعی است که امروزه در نظام های آموزش و پرورش مطرح می‌گردد (یونسکو، ۲۰۱۵). از دیدگاه غالب صاحب نظران معلم اثربخش معلمی است که مجموعه فعالیت‌های وی منجر به افزایش یادگیری و پیشرفت تحصیلی دانش آموزان می‌شود (لویس، ۲۰۱۲). نتایج پژوهش‌های متعددی نشان داده است که کیفیت آموزش در نظام آموزش ابتدایی ایران پایین بوده که مهمترین عامل پایین بودن کیفیت در ارتباط با معلمان می‌باشد (عبداللهی، ۱۳۹۲؛ قانعی، ۱۳۹۷؛ صادقی، ۱۳۹۷؛ شریفی و خوش خلق، ۱۳۹۵). توجه به اثربخشی معلم به منظور ارتقای کیفیت یادگیری در دوره ابتدایی نه تنها منطبق تا مستندات و شواهد پژوهشی است بلکه همسو با اسناد بالادستی نظام آموزش و پرورش کشور ایران نیز می‌باشد (سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، ۱۳۹۰). آموزش در دوره ابتدایی کانون توجه سیاستگذاران محققان فعالان اجتماعی خانواده‌ها و شمار زیادی از افراد و نهادهای ذی‌علاقه و ذینفع می‌باشد. به طوریکه کشورها برای گسترش آن انواع تعهدات ملی و بین‌المللی را پذیرفته اند. آموزش در این دوره آنچنان پراهمیت جلوه گر شده است که به مثابه ی معیاری برای داوری درباره ی کشورها نیز در آمده است (قربان، ۱۳۹۲). بر همین اساس امروزه دغدغه های سیاستگذاران نظام آموزشی کشورمان عمدتاً بهبود کیفیت آموزش دوره ی ابتدایی می‌باشد (حسنی، ۱۳۹۷). نقش معلم به عنوان یکی از پرننگترین مؤلفه های برنامه های درسی جلوه گر می‌شود. معلم می‌تواند به عنوان الگوی عملی دانش آموزان در شور و شوق یادگیری و تولید علم قرار گیرد. در ضمن محتوا گزینی روش های تدریس و ارزشیابی نیز از دیگر مؤلفه های برنامه درسی هستند که مستقیماً تحت نظر و کنترل معلم است. در این صورت باید حکم کرد که مؤثرترین و کارسازترین مؤلفه ی نظام تعلیم و تربیت معلم یا همان کارگزار اصلی و حقیقی آموزش و پرورش است (مهرمحمدی، ۱۳۹۱). در حال حاضر دستاورد کاران برنامه ریزی درسی تربیت معلم نیازمند آن هستند که تصویر روشن تری از وضعیت حاکم بر نظام برنامه درسی تربیت معلم کشور داشته باشند تا بتوانند فعالیت خود را به طور

1. Keeble

2. Higgins & Parsons

3. UNESCO

4. Lewis

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

۲۹۸۰-۷۷۸۶ISSN

مناسب انجام دهند. پژوهش حاضر با بررسی موردی در این زمینه به این موضوع مهم کمک خواهد کرد. با توجه به مطالب ذکر شده پژوهش حاضر با هدف شناسایی مولفه های اثربخشی معلمان دوره ابتدایی از دیدگاه مدیران، معاونان و معلمان مقطع ابتدایی شهرستان مشکین شهر انجام گرفته است.

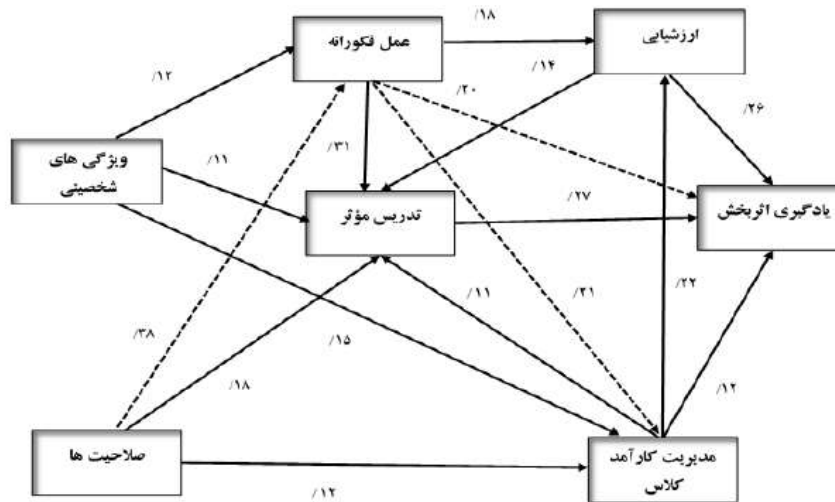
۲- روش

این پژوهش به لحاظ هدف کاربردی، به لحاظ روش توصیفی پیمایشی و از نظر اجرا رویکرد پژوهش کیفی و روش پژوهش پدیدارشناسی بود. گروه هدف شامل تمامی مدیران، معاونان و معلمان دوره ابتدایی شهرستان مشکین شهر در سال تحصیلی ۱۴۰۰-۱۳۹۹ بود که ۳۲۵ نفر از آنان به روش نمونه گیری تصادفی ساده انتخاب و از طریق ابزار مصاحبه عمیق نیمه ساختاریافته در پژوهش شرکت کردند. داده ها به صورت کدگذاری و مقوله بندی و همچنین تحلیل مسیر با استفاده از نرم افزار PLS2 تجزیه و تحلیل شدند.

۳- یافته ها

جدول (۱): مولفه های شناسایی و دسته بندی شده ی معلمان اثربخش

ویژگی ها	ابعاد
کرامت و اعتماد به نفس؛ دلسوزی، عطف و مهربانی؛ خلاق، مبتکر و متفکر؛ مسئولیت پذیر و پاسخگو؛ متعهد و وظیفه شناس؛ انتقادپذیر؛ موقعیت شناس و تصمیم گیر؛ باانگیزه و علاقه مند؛ اخلاق مدار؛ داشتن مهارت اجتماعی؛ پذیرش تنوع فرهنگی؛ پویایی، انعطاف پذیری؛ مشارکت طلب؛ آراستگی ظاهری؛ سازگاری	ویژگی های شخصیتی
زمینه ساز رشد (عقلانی، ایمانی، علمی، عملی و اخلاقی)؛ توجه متوازن به عناصر تعقل، ایمان، علم، عمل و اخلاق؛ توجه به عرصه های خلاق، خود، خلق و خلقت؛ توجه به شأن و منزلت و کرامت انسانی؛ توجه به رشد فضایل اخلاقی و انسانی.	تربیت دینی اخلاقی
درس پژوهی؛ کنش فکورانه با محیط اقدام پژوهی؛ تعمق و خودارزیابی؛ نوآوری؛ درک و بهبود مداوم موقعیت خویش بر اساس نظام معیار اسلامی؛ تفکر تأملی و حل مسئله ای.	کار اندیشی
دانش حرفه ای؛ عمل حرفه ای؛ تعهد حرفه ای؛ شایستگی های اخلاقی، اعتقادی؛ صلاحیت فناوری و سواد اطلاعاتی؛ صلاحیت مشاوره ای و راهنمایی؛ صلاحیت پژوهشی؛ خود یادگیری مادام العمر.	صلاحیت و شایستگی
کاربرد تکنیک و استراتژی های متنوع تدریس؛ آموزش فردی به دانش آموزان دارای اختلال یادگیری؛ آموزش ویژه به دانش آموزان سرآمد؛ آموزش همه جانبه؛ راهبری برنامه درسی؛ بازخورد مداوم از تدریس؛ طراحی آموزشی در حین تدریس؛ چگونگی یادگیری فراگیران؛ تدریس مبتنی بر سبک های یادگیری؛ تدریس مبتنی بر مهارت های سطح بالای تفکر؛ خلق فرصت های متنوع یادگیری؛ ارتباط برنامه درسی با زندگی واقعی؛ کاربرست تکنولوژی در فرایند یادگیری	تدریس موثر
سازماندهی فعالیت های گروهی و مشارکتی؛ مدیریت و تعامل مؤثر با اولیا؛ تعامل اثربخش بین فراگیران؛ مدیریت و رهبری آموزشی؛ مدیریت رفتار افراد؛ نظم و انضباط؛ مدیریت تکالیف درسی؛ سازماندهی مناسب موضوعات، زمان، فضا و مواد آموزشی؛ ایجاد محیط رقابتی سالم.	مدیریت کارآمد کلاس
نظارت بر پیشرفت تحصیلی؛ ارزیابی کیفی-توصیفی؛ پیشبینی فعالیت های ترمیمی-اصلاحی بر اساس نتایج؛ اطلاع از ابزارهای مختلف ارزشیابی؛ مشارکت اولیا و فراگیران در فرایند ارزشیابی؛ ارزشیابی پیشرفت تحصیلی بر اساس اهداف دروس؛ ارزشیابی مبتنی بر شایستگی محوری؛ به کارگیری روش های مختلف ارزشیابی.	نظارت و ارزشیابی

شکل (۱): مدل نهایی مولفه های اثربخشی معلمان مقطع ابتدایی بر اساس ضرایب استاندارد شده

با توجه به بارهای عاملی بدست آمده از شکل (۱) می توان بیان کرد که مدل ارائه شده معنی دار بوده و از لحاظ آماری مورد تأیید می باشد.

۴- نتیجه گیری

بر پایه ابعاد شناسایی شده و به استناد سند تحول بنیادین (۱۳۹۰) چهارچوب مفهومی آموزش و تربیت معلم اثربخش ارائه و اصول آن نیز پیشنهاد شد.

یافته های بدست آمده نشان داد که مولفه های معلمان اثربخش دوره ابتدایی در بعد ویژگی های شخصیتی شامل؛ کرامت و اعتمادبه نفس؛ دلسوزی، عطوفت و مهربانی؛ خلاق، مبتکر و متفکر؛ مسئولیت پذیر و پاسخگو؛ متعهد و وظیفه شناس؛ انتقادپذیر؛ موقعیت شناس و تصمیم گیر؛ باانگیزه و علاقه مند؛ اخلاق مدار؛ داشتن مهارت اجتماعی؛ پذیرش تنوع فرهنگی؛ پویایی، انعطاف پذیری؛ مشارکت طلب؛ آراستگی ظاهری؛ سازگاری بود در تبیین این نتیجه می توان بیان کرد که اگر معلم از یک شخصیت مثبت، با ثبات، گیرا و مهربان برخوردار باشد می تواند تعامل بهتری با دانش آموزان داشته و در وظایف آموزشی خود اثربخش تر باشد.

یافته های مربوط به بعد تربیت دینی اخلاقی نشان داد معلمان اثربخش دارای ویژگی هایی مانند؛ زمینه ساز رشد (عقلانی، ایمانی، علمی، عملی و اخلاقی)؛ توجه متوازن به عناصر تعقل، ایمان، علم، عمل و اخلاق؛ توجه به عرصه های خلاق، خود، خلق و خلقت؛ توجه به شأن و منزلت و کرامت انسانی؛ توجه به رشد فضایل اخلاقی و انسانی می باشند و خود اسوه و نمونه کامل یک انسان با اخلاق و با تربیت دینی بوده و با رفتارها و منش های اخلاقی خود این رفتارها را در دانش آموزان خود نهادینه می سازند.

نتایج بدست آمده در بعد کار اندیشی نشان داد معلمان اثربخش دارای ویژگی هایی همچون؛ درس پژوهی؛ کنش فکورانه با محیط اقدام پژوهی؛ تعمق و خودارزیابی؛ نوآوری؛ درک و بهبود مداوم موقعیت خویش بر اساس نظام معیار اسلامی؛ تفکر تأملی و حل مسئله ای می باشند. معلم اثربخش رفتارها و انگیزه های انفرادی و گروهی را می شناسد و محیط یادگیری را به گونه ای فراهم می کند که تعامل اجتماعی مثبت، شرکت فعال در یادگیری و خودانگیزی را در دانش آموزان ترغیب و

تشویق کند و همچنین از انواع گوناگون راهبردهای آموزشی برای رشد تفکر انتقادی دانش آموز، توانایی حل مسئله و مهارت های عملکردی او استفاده می کند.

نتایج بدست آمده در بعد صلاحیت و شایستگی معلمان نشان داد که معلمان اثربخش دارای ویژگی هایی مانند؛ دانش حرفه‌ای؛ عمل حرفه‌ای؛ تعهد حرفه‌ای؛ شایستگی های اخلاقی، اعتقادی؛ صلاحیت فناوری و سواد اطلاعاتی؛ صلاحیت مشاوره‌ای و راهنمایی؛ صلاحیت پژوهشی؛ خود یادگیری مادام العمر می باشند. یک معلم خوب کارورز فکوری است که نسبت به استانداردهای حرفه‌ای متعهد است و به طور مداوم سعی در پیشرفت خود در زمینه هنر و علم تدریس دارد.

یافته های پژوهشی در بعد تدریس موثر نمایانگر آن است که معلمان اثربخش دارای ویژگی هایی همچون؛ کاربرد تکنیک و استراتژی های متنوع تدریس؛ آموزش فردی به دانش آموزان دارای اختلال یادگیری؛ آموزش ویژه به دانش آموزان سرآمد؛ آموزش همه جانبه؛ راهبری برنامه درسی؛ بازخورد مداوم از تدریس؛ طراحی آموزشی در حین تدریس؛ چگونگی یادگیری فراگیران؛ تدریس مبتنی بر سبک های یادگیری؛ تدریس مبتنی بر مهارت های سطح بالای تفکر؛ خلق فرصت های متنوع یادگیری؛ ارتباط برنامه درسی با زندگی واقعی؛ کاربرد تکنولوژی در فرایند یادگیری هستند. در واقع معلمان برای اینکه وظایف تدریس و آموزش خود را به درستی انجام دهند باید نسبت به حیطه درسی خود آگاه و آموزش دیده و مشتاق به تدریس باشند. در ضمن از روش های تدریس متنوع و ابزارهای کمک آموزشی نیز بهره بگیرند.

معلمان اثربخش در بعد مدیریت کارآمد کلاس دارای ویژگی هایی چون؛ سازماندهی فعالیت های گروهی و مشارکتی؛ مدیریت و تعامل مؤثر با اولیا؛ تعامل اثربخش بین فراگیران؛ مدیریت و رهبری آموزشی؛ مدیریت رفتار افراد؛ نظم و انضباط؛ مدیریت تکالیف درسی؛ سازماندهی مناسب موضوعات، زمان، فضا و مواد آموزشی؛ ایجاد محیط رقابتی سالم می باشند و می توانند در بلند مدت این مولفه ها را در وجود دانش آموزان خود نهادینه سازند و اثربخشی خود را در کلاس درس افزایش دهند.

یافته های پژوهشی در بعد نظارت و ارزشیابی نشان می دهد که معلمان اثربخش دارای ویژگی هایی مانند؛ نظارت بر پیشرفت تحصیلی؛ ارزیابی کیفی-توصیفی؛ پیشبینی فعالیت های ترمیمی-اصلاحی بر اساس نتایج؛ اطلاع از ابزارهای مختلف ارزشیابی؛ مشارکت اولیا و فراگیران در فرایند ارزشیابی؛ ارزشیابی پیشرفت تحصیلی بر اساس اهداف دروس؛ ارزشیابی مبتنی بر شایستگی محوری؛ به کارگیری روش های مختلف ارزشیابی هستند. در واقع میزان پیشرفت تحصیلی دانش آموزان بدون ارزشیابی مستمر و هدفمند مشخص نخواهد شد. در نتیجه هرگونه تغییر و تجدیدنظر در برنامه های آموزشی ناممکن خواهد شد. این در حالی است که معلمان اثربخش به این بعد توجه ویژه ای دارند.

۵-منابع

- حسینی محمد (۱۳۹۷). راهنمای اجرای ارزشیابی کیفی-توصیفی در کلاس درس. تهران: عابد.
- سند تحول بنیادین در آموزش و پرورش. (۱۳۹۰). تهران: دبیرخانه ی شورای عالی آموزش و پرورش.
- شریفی حسن پاشا و خوش خلق ایرج. (۱۳۹۵). ارزشیابی اجرای آزمایش ارزشیابی توصیفی در مدارس ابتدایی برخی از مناطق کشور، فصلنامه ی تعلیم و تربیت، ۲۲، ۱۴۷-۱۱۷.
- صادقی ناهید. (۱۳۹۷). طراحی الگویی برای رشد حرفه ای مداوم معلمان پایه پتجم ابتدایی در زمینه ی سنجش مستمر یادگیری دانش آموزان. رساله دکتری دانشگاه تهران.
- عبداللهی شیرزاد. (۱۳۹۲). چالش های آموزش و پرورش ایران چیست خبر آنلاین.
- قائدی یحیی. (۱۳۹۷). گزارش نهایی: بررسی تحقیقات انجام شده در خصوص مسائل آموزش و پرورش ایران ناظر بر حوزه ی برنامه درسی. وزارت آموزش و پرورش: دبیرخانه ی طرح تولید سند برنامه درسی ملی.
- قربان فاطمه. (۱۳۹۲). نقش آموزش و پرورش دوره ی ابتدایی در شکل دهی بنیه ی فکری و فرهنگی دانش آموزان. تهران: ورا دانش.

مهرمحمدی محمود. (۱۳۹۱). پژوهش مبتنی بر عمل فکورانه در برنامه ریزی درسی: نظریه ی عمل گرایی شهاب. فصلنامه نوآوری های آموزشی، ۳۸؛ ۱-۲۱.

Alsubaie, Merfat Ayesh (2016). Curriculum Development: Teacher Involvement in Curriculum Development. *Journal of Education and Practice*, 7(9),105-107.

Higgins,J & Parsons,R (2009). A successful professional development model in mathematics: A system wide New Zealand case.*Journal of teacher education*,60(3),231-242.

Keeble, Dame Reena (2016). *Effective Primary Teaching Practice*. England: Teaching School Council.

Lewis, C, Perry, R & Friedkin, S (2012). Lesson Study as Action Research. In S. Noffke and B. Somekh (Eds). *The Sage Handbook of Educational Action Research*, pp:142-165, London: Sage Publications

UNESCO (2016). *What Makes A Quality Curriculum?*.Paris: UNESCO.

UNESCO. (2015). *Education for All Global Monitoring Report (GMR)*. Paris: UNESCO.